

Prológus.

„Monda Isten: Legyen világosság!”
(Mózes 1., 1. r. 3. v.)

Barna, imbolygó árnyak testetlen és alaktalan sokasága céltalan mozgásban, kúsza összevisszaságban. Ködszerű nyalábok páratelt foszlányai gomolygó, tovasikló, majd megülő rétegekben lebegnek a végtelen űrben. Süket tárnák hangtalan hallgatása, világtalan vakság, élettelen ridegség, zajtalan vajudás terjeng szerteszét... Születés előtti állapot, a lenni akarás és nem létezés hullám-összecsapása. Még kaosz, de az Isten lelke ott lebeg felette. Egyszerre a mérhetetlen távolságban felhasad a zürzavar s az Isten lelke átzúg a mindenségen: *Legyen világosság!* Legyen határ, cél, akarat, legyen élet és az élet felett lobogjon a fény... És azóta végnélkül hull az égi üzenet: *Legyen világosság!*

41 évvel ezelőtt egy csillagász egy addig ismeretlen bolygóról földünk felé közeledő fényt fedezett fel. A tudomány csodákat felülmuló hatalmával kiszámította, hogy az Arcturus fénye negyven fényévet vesz igénybe, míg földünket eléri. Istenem! micsoda távolság, ha elgondoljuk, hogy a fény terjedési sebessége másodpercenként 3000 km. A csillagász vallásos buzgalommal tovább folytatta kutatásait s rájött arra is, hogy e fényt, ha egyszer eljut hozzánk, villamos gépek segítségével világitásra is fel lehet használni. De a nagy dolgok nagy áldozatokat követelnek. S e világot lázbahozó nagy felfedezés is követelte a maga nagy áldozatát. Az emberi erőt meghaladó munka csaknem felőrölte a csillagász fizikumát, sőt mi több, megfosztotta őt mindannyiunk legféltettebb kincsétől, látó képességétől. Ő azonban hős volt. Nem megadással, hanem nekilendült mun-

kával felelt. Most lelkében gyúl fel a vágy lángja, hogy mint Mózes egykor a Nébó hegyén az ígéret földjét, feltevéseinek a beigazolását megérhesse, megláthassa. És a nagy alkalom elérkezett a chicagói világkiállítás alkalmával, ahol az utolsó száz év tudományos gondolkozásának minden emberi elképzelést felülmuló vívmányait végig szemlélhette a boldog halandó. Ez a felfedezés is bemutatásra került. Azaz, mintegy epitomizálván a haladás eszméjét, ennek a demonstrálása nyitotta meg a világkiállítást.

Ott álltunk hatvanezren a „tudomány csarnokában“ lélekzet visszafojtva mind, csodavárók. Előttünk magas emelvényen, pislákoló mécs fénye mellett szerényen, lehajtott fővel ült a vak tudós. Háta mögött fehér falon fekete tábla csüngött, a táblánál egy egyetemi tanár állott, ki a felfedezés bemutatását részletesen magyarázta. Három csillagvizsgáló torony állott összeköttetésben, hogyha valamelyik felett borus lesz az ég, a másik kettő közvetítesse a megérkező világosságot. A tanár rádió útján kérdést intézett a csillagvizsgáló tornyokhoz, hogy készen vannak-e. Rövid időn belül piros, sárga, zöld fénycsíkok jelentek meg, a fekete táblán s szférák zenéjéhez hasonló távolról jövő hangok, a gépek elmosódó zúgással jelezték, hogy mindhárman készen vannak. Halotti csend támadt a közönség soraiban. A tanár előre lépett az emelvényen. Komoly, megilletődött arccal, kitárt karokkal, mintha egy isteni szózatot hirdetne ki, harsány hangon kiáltotta bele a világtalan éjszakába... „és most legyen világosság!“ Ebben a pillanatban magasan felettünk egy pózna tetején egy óriási villanykörteben kimondhatatlan gyorsasággal fény kezdett keringeni. Az óriás körteből a fény átrohant a megszámlálhatatlan apróbb körtékbe s alig egy másodperc alatt negyven holdnyi területen fénybe úszott a világkiállítás. Fényben, melyet még a Michigan-tó hullámai is megcsodáltak. Mély, boldog sóhaj szakadt fel mindannyiunk lelkéből s egy szó, kimondhatatlan hatalmas: Isten! Mert úgy éreztük, hogy Isten üzenete: *legyen világosság a tudományban.*

Ha majd eljön az idő, a világtalan tudós sirján nem fog elhervadni a virág, amíg egy ember él, ki a tudomány vívmányait megbecsülésben tartja s névtelen hőseit tiszteli.

Az élet filmje tovább pereg s az égi üzenet megújul... A vonaton egy harmadosztályú fülkében utazik a költő. Mellette rongyos ruhában alszik egy munkás. Mélyen alszik. Arca

mosolyt virágzik, bizonyára valami jót álmodik. Álmában elfelejti, hogy ruhája, inge foltos s hogy betévő falatja aligha lesz holnap. Elfelejti a nagy válaszfalakat és társadalmi különbségeket:

„Hogy, mint a vonat, olyan az Élet,
van első osztály kényes gazdagoknak,
van másodosztály, kik most gazdagodnak
s van harmadosztály, nincstelen rajoknak“.

A költő töpreng, hogy mit tegyen, felköltse, ne költse? Melyik jobb, ha végig álmodja a nyomort, vagy ha végig éli, végig szenvedti azt? Végre határoz. Az alvó emberhez lép s felrázó hangon oda kiáltja: „ . . . ébredj! tudj! szenvedj! Legyen világosság!“

Hulljon le a fátyol a szemedről s lásd meg, hogy az élet jelenlegi beosztása hazug mesterkéeltség, rút álarc, mely mögött súlyos bűneink rejtőznek, hogy Isten előtt nincs különbség koldus és király, rabszolga és zsarnok, farizeus és publikánus között, nincs személyválogatás. Ő üzeni tehát: *legyen világosság a társadalomban!*

Az idő táltos paripáján a multba szállunk. Négy és fél száz éven suhanunk át. Egy forrongó, lázas világgal találkozunk, a reformáció szellemével. Érdekes szellem, mely különös-képen egyesíti a káprázatos haladásnak és sötét gátlásnak legszélsőségesebb folyamatait. Egyik oldalon az emberi élet megnyilvánulásainak minden területén kirobbanni készülő megújulások csirái duzzadnak, sorozatos földrajzi felderítések, tudományos felfedezések eszközt nyujtanak az embernek a földi titkok felderítésére s bátorságot kölcsönöznek neki, hogy az isteni titkok felderítésére induljon. Másik oldalon a durva erőszak, sötét maradiság, az iszonyu reakció máglyáinak füstszaga, a Spanyolhoni inkvizíció, a párizsi vér-nász s Szent Bertalan éjszakájának bosszú lihegése, halálhörgése hasit bele a lelkekbe. E két tomboló vihar között áll egy férfi rendületlenül. Ő az igazi és egyetlen reformátor, Dávid Ferenc. Ő az egyedüli, ki megérti a reformáció mély értelmét és lényegét. *A megújulási folyamat az emberi élet megnyilvánulásainak minden terén, a tudományban, társadalomban, a vallásban sorozatos és végtelen.* A meggyőződések változnak, csak egy dolog marad változatlan, az igazsághoz való halálig kitartó ragaszkodásunk. Ragaszkodásunkat, azonban nem erőszak által, hanem

a lélek meggyőző és toborozó erejével mutathatjuk ki és érhetjük el. Példát ad, mint Krisztus. Gondolat-szabadságot és nem gondolat-zsarnokságot hirdet. Eltérően minden más reformátortól, nem türelmetlenséggel akarja az embereket unitárius eszméinek alárendelni, (Jézus is az tanítja, hogy béketűrés által lehet megnyerni a világot), hanem — amint a sötétben világító fény magához vonzza a röpködő rovarokat — szelid meggyőzéssel akarja a maga világossága számára megnyerni. Úgy tesz, mint a gyöngyhalász, ki leszáll a víz alá. Meztelen testét tépi, szakítja a maró sós-víz. Szemei véresre gyuladnak, tüdeje zihál, kapkodó kezei őrjöngő rohanással kutatják a tenger fenekét. Összeszorított fogakkal, a végsőkig feszülő izmokkal keresi az igaz gyöngyöt. Lándzsás halak felsebzik a bőrét, éles sziklák hasítják véresre a testét. De megtalálja a gyöngyöt. Amikor végre aléltan megint partot ér, elfelejt mindent. Fáradtságot, kínt, szenvedést lesímit róla a nagy ujjongó érzés: ott szorítja kezében a csillogó gyöngyszemet. Megtalálja az igazságot és meghal érte. De egy örök fényü világosságot hagy maga után, mely Déva várától lelkeinkig lobog, mert Islen általa üzeni: *Legyen világosság a hitben.*

Unitárius Testvéreim: akikhez küldöm e sorokat, érzitek-e, tudjátok-e, hogy ti vagytok a „világ világossága“. Ez a ti sajátos, nagy örökségetek. Együttal pedig a ti keresztetek. Mert világolni annyi, mint áldozat lenni. Tiszta fényü, önmagát felémésztő áldozat. Legyen a sorsotok hasonlatos a világítótorony sorsához, *magasban élő, sokak által megirigyelt sors*, vagy a tengerek zátonyára épített veszélyt jelző, de önmaga örökös veszélybenforgó torony sorsa, *számkivetett és társtalan*, vagy a tárnák világtalan sötétjébe leszálló pislákoló mécses sorsa, *örömtelen és elfojtott*. „Úgy fényeljék a ti világosságotok, hogy az emberek látván azt, dicsőítsék a Mennyei Atyát érte“. Azért, hogy példaképpül állított titeket a világ elé. Ámen.

Boldog új esztendő.

Alapíge: „...válasszatok magatoknak még ma, akit szolgáljatok... én és az én házam az Urnak szolgálunk.“ (Józsue könyve XXIV. 15.)

Sokszor elnézem gondterhelt arcotok, amint átléptek e szent hajlék küszöbét, amint ide hurcoljátok az élet üzenetét vagy keresztjét, hét napnak tusáját, hét éjszakának vívódásait, amint ide omoltok az Uristen lábaihoz s kutatom ott a boldogság nyomait. A kincskereső lázas tekintetével kéresem a gondok mögött meglapuló derüs szín-foltot, melyet a boldogság lopott oda, hogy legalább pillanatnyilag felvidítsa arcotok. Ismervén egyszerű életeteket, álmaitokat, törekvéseiteket, a meg-rabolt vágyakat, melyeket lopva szőttetek, bukásokat és diadaloikat, amelyek letiportak vagy felemeltek, kítaszított árvaságotokat, bujdosó, gyökértelen sorsotokat, ismervén szívetek dobbanását, lelketek gondolatait, sokszor felteszem a hangtalan kérdést, vajjon voltatok-e valaha boldogok? Izleltétek-e valaha a boldogság mámoros ízét, nevetett-e reátok verőfényes napja? Vagy fanyar, keserű izzé vált szátokban a mámor s távoli, elérhetetlen ragyogássá a nap verőfénye? Csalfa délibábbá, szivárvány mosolyává foszlott a valóság? Most hangosan teszem fel a kérdést, mindannyiunk örök, nagy kérdését: a mi sorsunkat élő ember lehet-e boldog? A mindennapi élet apró gondjaival vívódó ember, az örök szolga, az omló kis háznak egyszerű lakója, lehet-e boldog? Elhessegetem a mesék világát, mert a mesékben a szegények mindig boldogok, a valóságra gondolok, a minden érzéssel érzékelhető életre, a fehéren, derüs égre, a csillogó fehér hóra, a mindennapi kenyérré, egy esztendőnek 365 titkára, Istenre, a valóságok valóságára. Felteszem a kérdést, mert hiszen „boldog új esztendőt“ kívánunk egymásnak. Kivánságunknak való értékével pedig tisztába kell jönnünk, már csak a puszta információ kedvéért is. Tudnunk kell, hogy mi a boldogság s mennyiben lehet, vagy egyáltalán el lehet-e érni a mi életünkben. Különben a mi „boldog új esztendő“ kívánásunk szétfoszlik e nap ünnepi hangulatával. Jelentéktelenné, üres szólamná válik.

Mi a boldogság? „Földiekkel játszó égi tünemény“, mely egy istenség piedesztáljáig eszményített ideál elnyerésében, egy vad iramban hajszott érzéki élet kielégítésében, egy földi hatalom elnyerésében, egy magasztos eszme szolgálatában, az osztálysorsjáték első tétjének a megnyerésében s az élet sokszínű arcát felölelő kérdések megoldásában vagy megvalósításában áll. *A boldogság egy ezerszínű tarka lobogó, melyből mindig a nekünk jutott rész a legfakóbb. A másoké mindig a legszínesebb.* A minden oroszok cárja a földnélküli muzsik varázsingjét szeretné megszerezni, hogy boldog lehessen. Egészen közel járunk az igazsághoz ha leszögezzük, hogy fenttartás nélküli, zavartalan és tökéletes boldogság nem létezik. Vágytalant teremtette Isten az embert s a vágy mindig a még el nem ért, megkívánt dolgok felé ösztökéli, hajszolja őt. Nincs az a juniusi kék ég, hogy kékebbre ne vágyják. De hát a sokat megénekelt és megsíratott „aranykor“ és paradicsomi boldogság nem létezett soha? Nem, afiai! Azt csak a költők elképzelése teremtette meg, egy multat visszasíró érzés, a jelen fájdalmára színes fátyolt borítani akaró akarat, a jelen helyzet szomorúságából való csendes kivonulás vagy riadt menekülés. Az csak természetes, hogy egy Milton, aki nélkülözte látó képességét, akinek a számára a színárnyalatok gazdagsága, barátok derűs mosolya nem létező valóságot jelentett, megírja az „Elvesztett paradicsomot.“ Az ártatlan boldogságból kihullott ember boldogtalansága az ő vakságában nyert értelmet. Ugyanakkor az ő vaksága az egész emberiségre kiterjedő veszteségben, a boldogtalanság egyetemességében talál vigasztalódást.

Tökéletes boldogság nincs, de boldog ember van afiai. S ezt a boldog embert kell felfedeznünk, hogy mi is róla példát vegyünk. Itt van Józsué, akinek könyvéből választottam alapígém. Ahogyan én látom az egész életét, ő csak boldog lehetett. Életéből csak egy mozzanatot emelek ki, amely mindannyiunk előtt ismeretes és amely örökre boldoggá kellett, hogy tegye őt. A nap megáll az égen, hogy Józsué csatát nyerhessen. Ez is költészet, de mély, jelképes értelemmel. *Aki az Isten oldalán, az Isten oltalma alatt, az Isten segítségével harcol, arra a nap csodálkozva ragyog, „megáll“ felette, az előbb-utóbb győzni fog.* S hogy Józsué harca és egész élete imígyen folyt, arról saját testamentuma, alapígénk győz meg: „...én és az én házam az Úrnak szolgálunk.“ Életünknek egyetlen célja az

Úrnak szolgálni, az Ő harcát harcolni, az Ő segítségét kérni.

Az Úr szolgálata, vajjon milyen értelemben tesz minket boldoggá afiai? Mindenek előtt döntenünk kell, hogy képesek vagyunk-e egész életünkkel, testünkkel és lelkünkkel az Urat szolgálni. Józsue képes volt, a nagy próféták s közöttük a legnagyobb, Jézus képes volt, a mártírok, vallásalapítók, a hősök, az élet kiválasztottjai és apró hősei mind képesek voltak. Az Urat szolgálni minden ember képes, ha úgy dönt és döntését ebben a pillanatban foganatosítja. Ha *ma* választ. Nem mint a Pató Pál-os magyar, aki ráér arra még, vagy a halált holnapra odázó öregasszony. Afiai! hallottátok-e a szót? „... *válasszatok még ma, hogy kit szolgáltok.*” Ne holnap, avagy holnapután. Higyjétek el, a határozott döntés boldogságot jelent a számotokra, boldoggá tesz benneteket. A bíró, ki évekig tartó perek akta-csomói felett görnyed, élet és halál felett itélkezik, aki lelkiismeretével és a törvénnyel egybehangzóan hozza meg a döntést, aki mindenek felett *ma* dönthet, boldog embernek érzi magát. Az alkoholista, aki sarokba vághatja az utolsó méreg poharat, a tékozló fiú, aki *ma* visszatérhet, Luther, aki visszavonhatatlanul kiáltja a világ szemébe; „Itt állok, másképp nem tehetek!” *csak* boldog lehet. Az ember, ki eldobja a kockát, aki visszavonhatatlanul dönt, *csak* boldog lehet. A puszta, határozott döntés boldoggá teszi. Hát még ha úgy dönt, hogy testestől, lelkestől, az Urat szolgálja!

A döntés soha sem volt ennyire időszerű, mint épen *ma*, az új esztendő első napján. *Ma*, amikor „boldog új esztendő” kívánásunkat és köszöntésünket, mint szelid fehér galambot, küldjük apától fiuig, testvértől testvérig, bajtárstól bajtársig.

Munkácsy Mihálynak, a világhírű magyar festőnek, művészi technikájáról maradt fenn egy érdekes és idetaláló ismeretetés. Munkácsy évekig kísérletezett, tépelődött a helyes alapszín megkeverésén. Amikor felfedezte a maga sajátos aszfalt-szürke alapszínét, úgy ragaszkodott hozzá, mint lelkének üdvösségéhez. Soha meg nem váltott tőle s ha egyszer felmázolhatta a vászonra, gyönyörrel és elmondhatatlan boldog lázzal keverte, csapkodta, festette reá csodás művészetének halhatatlan remekeit.

Testvérem! az új esztendő az első alkalom, melyben a helyes alapszint föllelheted, hogy reá fessd 365 napnak derüs vagy borus vonásait. A te helyes alapszíned az *Úr szolgálata* lehet. Az új esztendők jönnek és elsuhannak. Emlékezzél

vissza a multa, vagy most figyeld meg életed; nem annyira voltál-e boldog, amennyire ragaszkodtál a helyes alapszínhez? Ez másképen nem is lehetett és nem is lehet. Az új esztendő csak akkor hoz újat, ha a régi, bevált alapszínre új lélekkel és új meglátásokkal rajzoljuk, festjük meg a jövőt, boldogságunk igaz titkát.

Hogyan tehetjük ezt? Hogyan válhatik az Úr szolgálata boldogságunk zavartalan forrásává? Hogyan lehet egy ember a mi életkörülményeink között, e jelben küzdve, boldog?

Mindenek felett, ha az *Úr elgondolása szerint él*. Mit értünk ezalatt?

Mérhetetlen színpadnak képzelem az életet, melyben mindenkit szerephez juttatott a nagy Rendező. A szerepek különbözők; hosszúak és rövidek, rokonszenvesek és eltaszítók, eszményiek és lealacsonyítók, derütfakasztók és megrázóak, leleményesek és bárgyuk. A szereplők is tarkák, színesek, mint a szerepek. A játék szemléltető és változatos, gyakran szívfasaróan szomorú. Vannak, akik jó kedvből játszanak, mások unalomból, vannak, akik természetes valójukat adják, mások álarc mögé bujnak. Tarkaság, sokszínűség... De egy titkos óhaja van minden egyes szereplőnek: főszerephez jutni valahogyan, akárhogyan. Király és koldus, civil és katona, primadonna és statiszta, bíró és hajdú, költő és dilettáns, hívő és hitetlen, erős és gyöngé egy dologért küzd, egyet hajszol, hogy övé legyen a leghosszabb és legfontosabb szerep. Pedig a rendező elgondolása szerint nem az a fő, hogy milyen az a szerep, hanem, hogy *hogyan játszuk meg azt, mit hozunk ki belőle, milyenné válik az a kezeink között*.

Nem tudom hol olvastam, de tudom, hogy Bismarktól ered egy idetaláló mondás, amelyet soha nem felejték el. A vaskancellár szerint: „A világon a legnagyobb szerencsétlenség kis nemzet fiának lenni.” Egy községhez tartozni, amelynek kardcsörtetésére nem remeg a föld s hatalma előtt nem omlanak térdre az emberek. Más szóval, a legnagyobb szerencsétlenség kis, rövid és leszűkített szerepet játszani az élet színpadán. Testvérem! én ennek a felfogásnak hadat üzenek. Mondd meg, melyik becsesebb, egy niagarás zuhatag, vagy egy kristálytisztá pohár víz, amelyet belőle megmentesz? Mondd meg, melyik nagyobb hősiesség, az-e, amely százezer torok menydörgő kiáltásában, vagy az, amelyik a te bajtársnélküli lelked-

ben születik meg? Melyik állandósabb és melyik boldogítóbb? Mondd meg, melyik az igazibb élet, az-e, amelyik mérhetetlen kiterjedésű földek busás jövedelméből táplálkozik, vagy az, amelyik sirhelynek is kevés, pár lábnyi rögből verekszi ki a mindennapi kenyeret. Vajjon melyik kenyér íze édesebb, melyiké boldogítóbb? Ez azt hiszem, nem kétséges előtted afia.

Boldog vagyok, hogy unitáriusnak születtem. Nem a mult dicsőségéért, amely nemzetem történelmének egy ragyogó lapja. Nem szűkkeblű elfogultságból, felekezetieskedésből, én tagadom, sőt károsnak és sok boldogtalanság forrásának tartom az egyedül idvezítő hit fogalmát. Hanem azért, mert vallásom három és félszáz esztendő alatt kisebbségi sorsot élt. Hatalmát nem a koronás fők fegyverei, hanem az egyszerű emberek lelkiereje kölcsönözte. Vihartálló életképességéhez a miénkhez hasonló, apró kis életek járultak hozzá. Egyetlen kiváltsága a szenvedés és az üldöztetés volt. És mégis termelt, mégis alkotott... Nem boldogság-e ezt tudni s ezt az életet tovább folytatni afia? Nem boldogság-e ebből a kis szerepből a legtöbbet, a legszebbet, a legnagyobbat kihozni? Hidd el testvérem, ez az Úr elgondolása szerinti élet.

Megjátszani a nekünk kiosztott szerepet, más szóval elfogadni az életet olyannak, mint amilyen. Van egy régi székely közmondás, amit talán nagyapámtól hallottam: „Amit a világ szűl, azt kell polyálni“. Fel kell ismerni, hogy az életben nincs zavartalan, tiszta boldogság. Hiszen, amint fennebb említettük, ha minden vágyunk teljesül, még akkor sem biztos, hogy boldogok leszünk. El kell fogadnunk a jó napokat és a rossz napokat, az örömet és a szomorúságot, a betegséget és a gyógyulást, a bukást és a győzelmet, a harcot és a békét, de nem lemondással és elkeseredéssel, hogy „ezen segíteni már úgy sem lehet“, hanem azzal a feltétlen bizalommal, hogy minden Isten elgondolása szerint történik s azzal az erős elhatározással, hogy változó szerencsével folyó életünkből a legtöbbet kell kihoznunk boldogságunk érdekében.

A virág életéhez egyaránt hozzátartozik az eső és a nap-sütés, a vihar és a szélcsend. Az ember életéhez hozzátartozik a tapasztalat változatossága. Egy szenvedésben olyan tapasztalatot nyerhetünk, amely nélkül talán sohasem lennénk boldogok.

Chamissonak van egy meggondolkoztató költeménye „A

kereszt-kiállítás" címmel. Egy embert, ki sokat panaszkodik kereszt-terhéről, egy tágas csarnokba vezetnek, ahol az emberek keresztjei vannak kiállítva. Megengedik neki, hogy a sajátját letéve, egy újat, talán könnyebbet válasszon. Nagy figyelemmel szemléli a különböző kereszteteket. Későre a tekintete megakad az egyikén. Úgy találja, hogy ez az ő régi keresztje. Csendes megnyugvással, boldogan ballag hazafelé. Egy tapasztalat megnyitotta előtte a boldogság útját.

Igen afiai! a mi keresztünk a hozzánk legillőbb. Ezt kell felfedeznünk ma, az új év első napján és ez megelégedettebbé, boldogabbá fog tenni bennünket a ránk köszöntő esztendőben.

A földmives, mielőtt belehasít a barna földbe, elhatározza, hogy milyen mélyre bocsátja ekéjét, a mérnök, mielőtt házat épít, alapterveket készít, számításokat csinál. A madár, mielőtt kiszáll a fészekből, szárnypróbálgatásokat végez. Az útas, utja előtt felméri erejét, bíró képességét, nagy eshetőségekre készül elő. Egy új esztendő előtt állunk testvéreim. Ki tudja, közülünk hányan és milyen körülmények között érik el az év tulsó partját. Nagy a vihar, veszélyes az élet tengere. Soknak fogyóban az ereje. De minden vészben és viharban fogadjuk meg, hogy az Úrnak szolgálunk.

Józsué meghatóan fejezi ki ezekben a szavakban; „... én és az én házam az Úrnak szolgálunk.“ „... én és az én házam.“ Istenem, milyen boldog lennék, ha el mondhatnám s valahogyan kiérezhetném szívetekből az igenlő visszhangot: „... én és az én népem az Úrnak szolgálunk.“ Ámen.

Az egyetlen út.

Alapíge: János XIV. 4—6. „És hogy hová megyek én, tudjátok; az utat is tudjátok. Monda neki Tamás: Uram, nem tudjuk hová mégy; mi módon tudhatjuk azért az utat? Felele neki Jézus: *Én vagyok az út...*“

Amidőn reánk köszönt a „lángsugarú nyár“ s hívó mosolygással csalogat a nagy természet, valami felszabadult vágygál népesítjük be a poros országutakat. Mintha otthonainkból

menekülnénk, a tél ridegsége, a négy fal között lefolyó tragédia gyásza elől. Mintha az Isten szabad ege alatt s a végtelenbe futó szürke uton feledni akarnók helyhez-kötöttségünket, korlátok közé szoritott tusáinkat, befalazott reménységünket. Mintha friss levegőre akarnók hurcolni lelkünk vézna virágait, kiveréjtékezett gondolatainkat, hogy itt megizmosodjanak. Óh milyen jó uton lenni, újraszületve menni, csak menni egy örökké remélt cél felé. S gondolni azokra, akik várnak; csalódva, letörve, sirva-ölelve, de folyton várnak. S gondolni a sok kedves szóra, a fölemelő találkozóra, a sok forró kézszorításra, a leboruló imádkozásra, a derüs hirre, a barna gyászra, a sokat ígérő fogadkozásra. Óh milyen jó uton lenni, a sok égő fájdalmat egy isteni gesztussal lelkünkben kiűzni s csendesen ballagva vagy megállva, hallgatni az út meséjét. Mert végtelen sokat mond az út a föléje boruló reáhallgatónak. A koldusnak és a királynak, a bűnösnek és a szentnek, a háborgó lelkűeknek és a kibékülteknek, a bujdosóknak és a hazatalálókknak, közelben és távolban élőknek, az emberszeretőknek és a világgyűlölőknek, a lázadóknak és a csüggedőknek, a meghuzódóknak és a riadtan menekülőknak, a káromkodóknak és a búcsúramezőknak, a hűséges élettársnak és a könnyű szeretőnek. Ti nektek és nekem, mindannyiunknak mesél az út. A meséje pedig burkolt valóság, maga az élet.

Az út mesél, kézen fog és vezet. Nem csupán irányít, hanem a célhoz vezet. Nem egy általános, szétfolyó célhoz, hanem a te személyes, legbensőbb céloddhoz afia! Őt a te személyes megérkezésed érdekli. Nézd testvérem! a tékozló fiút egyenesen a megbocsátó édesapa házához vezeti. A házhoz, hol üresen maradt egy hely a régi kandalló mellett s gazdátlanul ásit az ágy a kertre nyíló ablak alatt, hol por és bánat egymásra hulltak a szű-kikezdte butorokon és a fájdalomtépte lelkekben.

Az út a célhoz vezet és megért. Szürke pora forró könnyedet titkon beissza, kikivánkozó bánatodat magához öleli. Ha az élet elűz a fészkekből, árvaságodban társadul szegődik. Lelki boldogtalanságod romjai közül kivezérel, kiment, mint gondos kertész a virágját az égő, összeomló házból. Nem kérdezi, hogy mi voltál a múltban, jelened érdekli, hogy ezáltal elérhesd a jövőt. Habár ő magát egészen odaadja, nem kér tőled cserébe semmit. Nem ismer személyek közötti különbséget. Mindenkinek egyformán szolgál, ki szolgálatát

igénybe veszi. Lényege a Mester egyszerű szavaiban domborodik ki: „*Én vagyok az út*“. A megszabadító, újjászülő, célra-vezérlő, mesélő, megértő, megszánó út. Mert vannak más utak is afiai! De minket most ez az út, az egyedüli, helyes út érdekel, mert ez adja vissza Jézus szavainak igazi értelmét. Ez jelképezi mindazt, amit legjobb tudásunk és unitárius felfogásunk szerint Jézus e történelmi nevezetességű mondással kifejezésre akart juttatni.

Lényeges, nagy különbség van az u. n. ortodox hitfelekezetek felfogása és értelmezése és a miénk között afiai! Olybá lett e mondás, mint egy vizválasztó hegy, mely ugyanazon helyről eredő folyóknak egyikét délre, másikat északra küldi, egyikét sziklarepedések között habfehérre szűri, másikat szenyyes-színes agyagmederben a lapályra bocsátja. Ugyanaz a forrás, ugyanaz a víz, de más irányban folyik, különböző anyagokat dolgoz fel, eltérő, sőt sokszor ellentétes célokat szolgál. „*Én vagyok az út, a kiengesztelő áldozat útja*“, értelmezi az ortodox keresztény. „A kereszttel s vérem hullásával kibékítettem Istent a világgal, megváltottam a bűnös emberiséget s megmutattam az utat a haragvó Isten kiengesztelődése felé. „*Én vagyok az út, a bűnös ember megváltásának útja*“. Nem vitatjuk e teológiai felfogásnak a mesterkéeltségét és tarthatatlanságát. Hiszen az emberiség legjobbjai közül többen szentelték egész életüket arra, hogy ezt a magyarázatot megvédjék avagy megdöntsék. És nem sokra jutottak. De nem vitatjuk azért sem — és ez a mi sajátosan egyéni unitárius meggyőződésünkben ered — mert ez a naivul elképzelt, de századok hagyománya alatt megcsontosodott hittétel még ma is milliók lelkét elégíti ki és tölti meg boldogsággal. A mi álláspontunk igazságát azonban leszögezzük. Mert hiszen szerintünk ez a leghelyesebb és az egyetlen, mely kielégítő és bolgogító feleletet ad unitárius meggyőződésünk egyik sarkalatos pontjára és hitünk helyes voltára. Ugyanakkor a történelmi hűséget, Krisztus lelki világát, az ő egész tanításának szellemét a leghivebben tükrözi vissza. „*Én vagyok az út*“, mondja a Mester a bizonytalanságok emberének, Tamásnak, „*én vagyok a boldogító élet egyetlen útja*“. Tehát nem a kiontott vérrel szerzett megváltásnak, hanem az életnek az útja. De az élet útjai különbözők. Vajjon melyikkel azonosítja magát Jézus?

Sok utat vágott a történelem magának. Hires, egykor vi-

lágot összekötő útakról őriz feljegyzéseket, melyeket a legjobb mérnöki szaktudással terveztek és a legerősebb anyagból építettek meg az emberek. Örök időkre szóltak ezek az utak. Világhírességek, cézárok, bölcsek jártak rajtuk s nyomták reá emléküket. S mégis ma hol vannak azok az utak, a régi, hires „via appiák?” Feltöredeztek, belevesztek a megsemmisülésbe, mert alaptervüket az emberi fenhéjázó gőg, kivitelüket a durva erőszak teremtette meg. Testüket a hatalom sáncolta közre, kockakövüket a kihulló vérfoltok festették színesre.

A sok közül azonban fennmaradt egy. Mondhatni nem is út, inkább ösvény. Meredek hegyszakadékba vájták, taposták a bujdosó ember-lábnyomok. Futó kis folyó partja mellett lapul meg, néha szerényen, ismeretlenül. A világvárosokat kikerülte, fényes kupolás templomok nem hajbókolnak előtte, csupán egy-egy rozzant kis kunyhó lakója néz szánalommal reája s a szürke bujdosóra. Neve nem került bele a történelembe, jóllehet világraszóló esemény játszódott le rajta. Itt nyilatkozott meg az emberi rokonszenv a maga világraszóló fenségében. Itt ismeri fel az ember önön fájdalmának értelmét a mások fájdalmában, sebeit mások sebén át s teszi meg az első mentő lépést az egyetemes emberi szenvedés bekötözésére, meggyógyítására. Nem kell részleteznem, hiszen mindannyian sejtitek, hogy ez az út Jeruzsálemtől Jerikóig vezet s ha nem mondom is, felismeritek rajta a könyörülő samaritanus nemes alakját, ki a véres, porban-fetregő, kirabolt utas sebeit bekötözi s további felgyógyulásáról gondoskodik.

„Én vagyok az út,” Jeruzsálemtől Jerikóig, mondaná a Mester, a megértő rokonszenvnek, a felkaroló vigasztalásnak, a szabadító megszánásnak az útja. A boldog élet egyetlen útja. S talán ez az értelmezés a legsajátosabban és legkülönlegesebben adja vissza Jézus egész életét s munkájának jelentőségét. Hiszen ezt, a maga nemében egyedül álló rokonszenvet, ő adta a világnak, a nyugati kulturának.

Az ókori görögöktől mélyenjáró bölcsességet, tiszta erényt és józan mértékletességet, a rómaiaktól pedig elszántságot, szilárd akaratot, világpolgárias gondolkozást örököltünk. De mindezek úgy néztek ki, mint valami pazar fényű virágvázák virág nélkül, mint valami drága tömlők a venyige mustja nélkül. Életünk mustját és virágát a krisztusi rokonszenv és meleg szív-jóság adta meg. Erre volt kimondhatatlan nagy szükségünk

és van ma is afiai! Ennek a hiányát éreztük és érezzük ma is a leginkább. Ezután sovárgunk a legtöbbet, új eget és földet váró sovárgással. De nehéz a megszerzése, mert többet gondolkozunk az eszünkkel, a rideg, hasznot leső számítással, a mások érdekét kevésbe-néző terveinkkel, mint a szívünkkel. Sokat gondolkozunk és keveset érzünk s még kevesebbet élünk át a megíndító nagy érzésekből. Életünktől messze félreesik a Jeruzsálemtől Jerikóig vezető út. Úgy gondoljuk és hirdetjük, hogy nem férfias dolog megszánonak, érzékenynek lenni. S hogy mennyire igazunk van, mutatja a napjainkban itt-ott láb-
rakapó azon törekvés, mely a krisztusi tanításnak pontosan ezt a részét eltiprással, megsemmisítéssel fenyegeti meg. Németországban a harcias hitlerizmus halálharangot zúgat a krisztusi szánalom felett, nagy temetésre készül s ha majd megássa a sirt, a nagy halott fejfájára cinikus göggel, de némi önváddal irhatja fel: „itt nyugszik a krisztusi szeretet.“ Ez egyenlő önön sirjának a megásásával. Mert a boldog élet fundamentuma a szánó és megértő szeretet. Azonkívül egy örökérvényű törvényt kell megdöntenie, ami teljesen lehetetlen. Figyeljétek csak meg afiai! hogy a történelem legszebb és legvonzóbb egyéniségei kikkől kerültek ki. Azokból, akik sokat szenvedtek és sokat szántak. Mert lehet szép jelenség, egy bölcsességet sugárzó férfi arc, de gloriát föléje a könnyárkolta rokonszenvező tekintete, bánat-lugozta, szürkülő feje vonja meg. A krisztusi rokonszenv életünk egyetlen kincse és értelme. Ezt csak ő általa lelhetjük fel. Ő az út.

A régi út. Testvérem, próbáld elképzelni őt! Válla a régi: a kereszhordozó; ajka a régi: az imádkozó; tekintete a régi: a szerető, szive a régi: a megszánon; karja a régi: az ölelő; hangja a régi: a hívó. Testvérem, hallod, szólít a Mester. „Jöjjetek én hozzám mind, akik megfáradtatok és megterheltettek, én megnyugosztalak titeket!“ „Én vagyok az örök megszánon és megértés utja.“ Ámen.

Az Urnak nevében.

(Virágvasárnapi.)

Alapíge: „Áldott a Király, ki jött az Urnak nevében...”. (Lk. XIX. 38.)

Babonás rajongással szeretem a tengert. Vágyam feléje siet, mint a hegyről lefutó patak, hogy benne, a nagy ismeretlenben örökre megsemmisüljön. Csak egy hívő muzulmán ragaszkodhatik így Mekkájához. Rajongó szeretetem mindjobban mélyül, amióta a sors kegye folytán boldog s szinte mindennapos szemlélője lehettem a titkok mély vizének... Alig egy pár éve még ott álltam a Csendes tenger partján, megbabonázva. Órák hosszat néztem, amint a toronymagasságra felcsapó fehér taraju barna hullámok körülnyalábolják a parti sziklákat. S közben valami végtelenül mély, elmondhatatlan zenét zugnak felém. Először kuszált akkordok moraja, aztán valami lágy estvéli hang elmosódó hangja, majd kardcsörtetés s mint duló harci zajból kicsapó harsány kürtzengés lüktetett, lobogott a sziklákat paskoló tenger hullámaiban. És a sziklák visszafeleltek. Érezni lehetett, hogy évezredek üzenetét adják át az ölelő tengernek. Titokban, hangtalanul sugnak valamit, mint szomorú vőlegény vidám menyasszonyának. Mintha nem akarnák kedvét szegni, bár üzenetük át szeretnék adni a vidám dalolónak. És mi volt a sziklák hangtalan üzenete? Mi lehetett más, mint a föld fájdalmas panasza, jaja, melyet beléje könnyeztek a szenvedő emberek. A fenséges élményben szinte megsemmisülten figyeltem ezt a mind tisztábban kialakuló két hangot, figyeltem és éreztem, hogy Isten szimfóniába keveri a természet dalát s az emberiség jaját.

Az első virágvasárnapi jelenet rajzolódott ki emlékeim fehér vásznán. Így történt akkor is. Két hangot kevert az Isten. A pálmákkal szegélyezett jeruzsálemi uton hozsánnát harsonázó tömeg üdvözlését, a szépségben tobzódó természet tavaszi ritmusát és a Mester könnyekben kibuggyanó világfájdalmát. Mert hogy mély fájdalom volt Jézus szívében, az kétségtelen. Az irások szerint Jeruzsálem jövődő pusztulása hatotta meg

a könnyekig őt. A meghasonlott és megátalkodott városé, mely ridegen visszautasította prófétáit s nem ismerte fel Isten ujjszavait idejében. Eljön tehát az idő, hogy ellenségei szétrombolják úgy, hogy benne kő kövön nem marad. Nincs okunk az írás szavaiban kételkedni. Lehet, hogy ez a sokat töprengő názáreti fiatal ember jövőbelátó tekintetével felfedezte a nagy pusztulás kétségbevonhatatlan jeleit, melyek mellett észrevétlenül haladt el a felszínen mozgó, hétköznapi ember. De az is bizonyos, hogy a próféta-könnyek gyöngyszem-prizmáin keresztül a múlt is megjelent előtte. A múlt, melynek emléke sok fájdalommal töltötte el. Hite mély volt, mint a tenger, akarása megdönthetetlen, vágya tiszta és magasbatörő, mint a hókoszorúta csúcsok, szeretete forró és elömlő, mint a nyári nap arany sugára. De minden lépését gáncok kísérték, minden szavát rossz indulattal magyarázták. Az emberi ármány, a farizeusi világ hálót szőtt ellene. Hihetetlen buzgalommal igyekezett összekuszálni az ő egyenes utját, hogy így ellene hangolhassa a szűklátókörű tömeget. Hogy ellenségeivé tegye azokat, akiknek keresztjét magára vette s gyűlöltté azok előtt, akikre egész lelkét pazarolta. Csoda-e, ha fájt a múltja s hön imádott városának eljövendő pusztulása könnyeket csalt ki a szemébe? Még most is, az ünnepeltetés közepette. Mert kérdem afiai, s épen tőletek kérdem, krisztus-sorsot hordozó élő emberektől, hogy van-e fájjobb dolog az életben, mint egy olyan multa emlékezni, amelyben alig kaptunk egy megértő kézszorítást, biztató vallomást s egy olyan jövőbe tekinteni, amelyből lelkünk gyönyörűen megépített várának üszkös romjai merednek felénk?

Jézus a rajongásig szerette Jeruzsálemet. Sokfelé járt, mindenütt otthonosan érezte magát. Istenérző és emberszerető lelke bárhol tanyát ütött. A megdicsőülés hegyén vagy a bélpoklosok között, a kánai mennyegzőn vagy Zakeus házában. De Jeruzsálem mindnél többet jelentett számára. A puszta látására könny szivárgott a szemébe. A fájdalom mellett ez a szent meghatódottság adja meg a kulcsot az ő nagy lelki momentumainak a megértéséhez. Életében először itt érzi meg a tömeglélek megértő vonzalmának ösztönös megnyilatkozását. Szent leckénk magyarázza meg a helyzetet. Ezekben az egyszerű, de fenséges szavakban: „Áldott a Király, ki jó az Urnak nevében!”

Az üdvözlő szavaknak van némi politikai melléköngése is, hiszen Jézust gyakran azonosították a zsidó felszabadító

messiásokkal, őt azonban ez nem érdekli, küldetésének lényegét az utolsó öt szóban látja megfogalmazva: „... aki jó az Urnak nevében!” És ezt a titkos megsejtést a szent város népe hozsánázza feléje. Csoda-e, ha ő, akit ma megértenek az emberek, meghatódottságában könnyezik? És bámulatos, afiai! Amíg Jeruzsálem egyszerű népe üdvivalgással fogadja a Mestert, pálmalevelek és virágok hullnak elébe, addig a magas papi fejedelmek ácsolják számára a keresztet. Így keveri Isten szimfóniába a megértő lelkek hozsánna dalát s a bűn felett szomorkodó Mester fájdalmát. Örök mementóként, hogy a legtisztább virágvasárnapi örömben is belevegyül egy csöppnyi üröm. S ez a gondolat talán végkép elhomályosítaná a nap ragyogó emlékét, ha ott nem állnának ezek a minden időn és emberi érzésen felülálló, diadalmaskodó szavak: „Áldott a Király, ki jó az Urnak nevében!”

„... ki jó az Urnak nevében”. Jézus előtt sokan jártak a Jeruzsálem felé vezető úton a kisebb-nagyobb világi hatalmaságok, Hősök, a vitézség legendáival körülövezve. Szerencselovagok, világhírű kalandorok, a távol Keleten összeharácsolt kincsekkel s színes, megejtő mesékkel, melyeket szabad fantáziával festettek meg s szórtak szét a hiszékeny tömeg között. Jöttek a szerencse nevében. A római világbirodalom konzuljai és véres kezű helytartói, királyok, alkirályok, negyedes fejedelmek vakító pompában, fenhéjázó, egetverő göggel. Kezükből az elnyomó erő, előttük a meghunyászkodó tömeg, messze mögöttük hulla hegyek és az eltiportak bosszút lihegő néma vádja.... Jöttek a zsarnokság nevében. És emléküket megemésztette az idő, nyomuk veszett, mint a homokban járó embernek. Csupán egy fehér ruhás embernek maradt fenn az emléke s él ma is sziveinkben kitörülhetetlenül, aki jöve az Urnak nevében.

Sokszor gondolkoztam Jézus diadalmas bevonulásán s minduntalan elém kíváncszott a kérdés: Vajon ki sugalmazta a tömegnek az üdvözlés eme találó szövegét. Hiszen a Mesternek nem voltak előre küldött szervező ügynökei, hogy a fogadó bizottságot az apróbb részletekig kioktassák. És mindennek felett Ő nem vágyott ünnepeltetésre. A hiusági kérdésekkel tanításának legelején leszámolt. Itt testvéreim egy csodálatos belső megérzésről van szó. Az egyszerű nép felfedezi benne Isten küldöttjét. Emlékezzetek csak vissza 12 éves korában a jeru-

zsálemi templomban a papokkal mély beszélgetésbe merül s midőn a kétségbeesett anya hosszú, gyötrő keresés után reátalál s megfeddi, Ő így válaszol: *Az Ur dolgaival kell foglaltoskodnom.* Ne szidjatok, ne feddjetek, nagyon szeretlek benneteket, de sejtelmesen érzem, hogy van valaki, akit mindenkinél jobban szeretek, az Isten s Ő sokat bizott reám. Már most hozza kell fognom, hogy elhivásomat méltóan betöltssem. Az övé vagyok, az Ő nevében indulok neki a végtelen utnak. Vagy évek múltán a kísértőt így háritja el magától: *Ne kísértsd a te Uradat Istenedet!* Ne hidd, hogy a felkinált magasság, hatalom és dicsőség megszédít, mindennél többre tartom a lelket, melyet tőle kaptam, hogy a belőle kiáradó szeretettel fölmelegítssem ezt a fagyos világot. És mindezeknél többre tartom a mezők egyszerű virágát, melyen keresztül Isten predikál, Isten üzen. Oh én ragaszkodom e világhoz s az élethez, de minden gondolatom és tettem az ő akaratja hatja át. Ne kísértsd az Istent, távozz tőlem, hadd vegyem fel keresztemet az Ő nevében.

Vagy emlékezzetek a Mester program-beszédére, ezeket mondván: „Az Urnak lelke van énrajtam, mivelhogy felkent engem, hogy a szegényeknek az evangéliumot hirdesse, elküldött, hogy a töredelmes szivüeket meggyógyítsam, hogy a foglyoknak szabadulást hirdessek és a vakok szemeknek megnyílását, hogy szabadon bocsássam a lesujtottakat, hogy hirdesse az Urnak kedves esztendejét.”

Ugy-e afiai, e szavak lényegét és igazságát nem lehet betanulni, amint egy csokrot tartó fehér ruhás gyermek betanulja az üdvözlő verssorokat. Ezeket mélységesen át kell érezni. Ezek úgy születnek a lélek mélyén, mint a kerted közepén álló barackfa virága tavasszal, mely ma még bimbó, sejtető ígéret, holnap előtted pompázó virág.

A fenséges eszmék egy pár évvel ezelőtt még csak a Mester lelkében szenderegtek. Lassan átragadtak a tanítványokra s szórványosan egy pár követőre. S lám ma, az első virágvasárnapján a tömeg, mely csak másod kézből hallhatott tanításairól, úgy üdvözli őt, mint a mint ezek királyát, ki jó az Urnak nevében.

Milyen boldogság afiai, hogy a király jó. Hogy a virágvasárnapi bevonulás nem egy lezárt történelmi jelenet, hanem a krisztusi eszmények folytonos és diadalmas bevonulása éle-

tünk szent városába, lelkünkbe. A Király jó, bevonul... Festő, kinek ecsetjét egyszer megihleti, rabja lesz arca mosolyának, tekintete delejes vonzalmának. Szobrász, ki márványba lehel szellemét, leborul saját alkotása előtt. Zenész, ki megkomponálja tragikusan fenséges életének valamelyik pillanatát, idvezülten hallgatja az orgonán felbugó akkordokat. Mártir megdicsőülten lép a füstölgő máglyára, kínos vergődése közepette is érezvén az ő diadalmas bevonulását.

Áldott, ki jó az *Urnak nevében*. Bárki legyen, legyen áldott Az a szolga, ki reggeli munkáját nem a gazda hangos szitkai-val, a felindulástól ökölbe szorult kezekkel, hanem az Úr nevében indítja be. Az az orvos, ki bonckését az Úr nevében veszi a kezébe, amidőn sebeket vág vagy sebeket gyógyít. Az ügyvéd, ki az Úr nevében véd vagy vádol, a bíró ki elítél vagy felment, a fegyenc, ki most veszi fel vagy rakja le csörgő bilincset, az Úr nevében. Legyen áldott a nép, mely munkaeszközét pacsirta szónál veszi kezébe s estéli harangszónál leemelt főveggel az Ő nevében rakja le. Legyen áldott a határ, hol az Urnak nevében munkálják az ősi rögöt, az ország, ahol nem az elfogult faji gyűlölet, lenéző és megalázó zsarnokság jegyében, hanem az Úr nevében kormányoznak alattvalókat. Legyen áldott minden ember, ki felismeri a virágvasárnapi igazságokat s lelkébe zárja a diadalmasan bevonuló krisztusi szellemet.

Áldott is lesz, afiai. És csak akkor lesz áldott, mert, akkor eltűnik a föld panasza, jaja. Csupán a természet szépségben dobzódó dallama s az örvendezők hozsánnája marad meg s vegyül egy szent hármóniába. Ámen.

Az utolsó mondat problémája.*

(Nagypénteki.)

Alapíge: János XIX 30. „... monda Jézus: *Elvégeztetett!* És lehajtván fejét, kibocsátá lelkét“.

A szavak, az ablaküveg, melyen keresztül valakinek a lelkébe láthatunk. Melyen keresztül napfényre kerül a belső

* Reményik Sándor: Egy eszme indul c. kötetéből.

ember kendőzetlen őszintesége, titkolt szándéka, publikánus alázatossága, farizeus gögje. A szavak: a tanu, ki a világ ítélőszéke előtt avatottan vagy avatatlanul, hittel vagy hitetlenül vallomást tesz rólunk. Jónak vagy rossznak, tisztának vagy bűnösnek állit be bennünket. A szavak: letört lélek darabok, melyekre jellemünk minősége, nagysága és törpesége, szilárdsága és gyöngesége félre nem érthetően van felírva. A szavak: áldás vagy átok, szeretet vagy gyűlölet, megnyugvás vagy zavar, bizalom vagy félelem, aszerint, hogy kinek az ajkáról röppennek el, kinek a lelkét tükrözik vissza. A szavak: a felhasadt mélység, melybe a már megtörtént és folyton folyó világtörténelem szakad bele. Ragyogó vagy kopottas foglalat, melybe az értelmes lét egésze vagy egyes részei vannak beszoritva.

Az első nagypéntek és az örök nagypéntek története is szavakba van foglalva. És csupán *egy* szóba. Ez a szó elmond mindent, ami akkor történt és ami szakadatlanul ismétlődik azóta. Mert nem tudjuk, hogy miért, de folyton ismétlődnek a nagypénteki golgotás napok. A szó puszta bemondása némi zavart kelt bennem. Nem tudom harsány hangon hirdessem-e ki vagy tördelve, mintha koporsó mellől mondanám vagy szordinóval, mintha világ-titkot súgnék boldogan, hogy nagypénteken az égen, a lelkekben és a virágon egy szó remegett: „*Elvégeztetett*“. Ez a szó, hogy úgy mondjam, kivívta a nagypénteki nevet. A világtörténelem legszomorubb és legfélemlőbb drámájának lett a foglalatja. Több ennél, *jelentősége, lényege.*

* * *

Három hangsúly emeli ki a szó különös értékét s e három hangsúly köré csoportosulnak a nagypénteki világ-dráma eseményei.

Az *első hangsúly a Pilátusé.* Érdekes megfigyelni ezt az embert. Büszke római polgár, ki háta mögött érez egy egész világbirodalmat. Néplázadástól nem kell tartania, jóllehet a tömeg bomlottan üvölt. De ha szükség, lecsendesíti azt a jó római bakó. Nagyszerűen bevált rendszer, melynek hatásában bizni lehet. Elnémított ez már sok lázangó ajakat s kettétört már sok hajthatatlan derekat. De Pilátus politikus is. Taktikázik. Szereti, ha Rómából vállveregető dicséretes jönnek, amidőn sikeresen elintéz egy-egy kényes kérdést. Hisz minden ilyen

alkalom lépcső a nagyság felé. Szereti megadni a császárnak, ami a császáré, de a népnek is, ami a népé. Istenem! ő is ember, kit meg-megfog a népszerűség bódító vágya. Az ő lelkét is megejti a piszkos utcai tömeg hizelgő üdvivalgása. Hogy mi rejtőzik az éljenző hangok mögött, ne kutassuk. Virág kell csak, ha vérmezőn nőtt is s talán ez esetben szebb a színe, mámarosabb az illata. Ünnepeletetés kell, ha gyűlölettől megmérgezett szívből jön is. Ma azonban egy szokatlanul nehéz feladat előtt áll. Latba-vetve minden tudását és a fennforgó érdekeket, nem képes döntést hozni. Kínosan töpreng a kérdés felett. Előtte áll egy fehérruhás fiatal ember, ítéletre hurcoltatott ide, de ő képtelen ítélkezni felette, mert nem találta bűnösnek. A tekintete, egyszerű, de rendkívüli megjelenése, különös és határozott beszéd-modora kínos zavarba ejti. Nem volt még egy ilyen emberrel dolga. Nem rajongó és mégis valami különös ragyogás van a szemében, nem fegyenc, kit a börtönök iszonyú kínjai gyötörtek s mégis mérhetetlen fájdalom van kirajzolódva az arcán. Ártatlan s mégis olyan nyugodt, nem méltatlankodik a bevádolásért, nem kér, nem könyörög. S bár közönséges polgár, egy názárethi ács fia, királyi méltósággal áll előtte... Kint a nép mind zajosabb lesz. Követeli a vádlott életét. Döntenie kell. Megmentő gondolata támad. A népre bizza a döntést. Jézust kivezeti az erkélyre, a nép elé és harsányan elkiáltja: „*Ime az ember!*“ Figyeljétek meg jól a ruháját, a lelkét. Én nem találom bűnösnek, ám ti lássátok! Közületek való, ha bűnös a ti szemeitekben, méltó a büntetésre, ha ártatlan, vére a ti lelkeitekre szárad. „*Ime az ember!*“ A törvény nevében visszaadom őt néktek. S aztán boldogan siet be az erkélyről.

Szinte ragyog az arca. Ez a kínos ügy *elvégeztetett*. Mélyet sóhajt s lelkiismeretkönnyitőn kézmosást rendez.

Ez a Pilátus hangsulya. A mi lelkünkben ez a hangsuly örök kérdőjelként marad meg, úgy áll ott, mint egy befejezetlen torony, „csonkán, félelmesen, kegyetlenül.“ A nagy feladatok megoldása előtt riadtan menekülő ember magatartásának fájó tanulsága gyanánt.

A *második hangsuly a népé*. A tömegé, mely Jézus életére tör. Ha felületesen szemléljük a tarkán hullámozó tömeget, érthetetlennek és eltaszítónak tűnik vérszomja, vadsága. Érthetetlen és vad, mint az erdő tüze, melyet egy könnyelműen eldobott égő gyufaszál lobbantott lángra s most örült lobogásban

végezni akar az erdő égfelé siető fájával. A fával mely a tűz áldozati testvére. Lehet, hogy ez a valóság afiai. De ennek a tömegnek sok számonkérni valója van Jézustól. Jézus közöttük nőtt fel. Az ő vérükből, az ő testükből és lelkükből való volt. S mégis mindannyiok fölé nőtt. Megirigyelt magasságot ért el. Az átlag élet pedig csak az átlagot tűri. Kaliforniában van egy érdekes cserje, a mérges tölgy. A hatalmas tölgyek korcs rokona. Ez a cserje, ahol tanyát ver, elnyom minden más növényt s leveleiben csalánnál kegyetlenebb mérget tartalmaz. Mintha így akarná utánpótolni, megbosszulni átlagos korcsságát, a hatalmas tölgygel szemben. Ilyen a nép, lenyakkazza, ki nálánál egy fejjel magasabbra nő. Kinek az álma és elképzelése évezredekre megelőzi az övét. Végez vele, hogyha bír vele. Neki azonban ez a futó pillanat fontos, az érzékekkel felfogható látvány s bosszúja véget ér. „Elvégeztetett“, lihegi kielégülten.

Jézust egy másik számonkérés is terheli. Ő az, aki megbolygatja a mult igazságait. Érintetlen szentségek ezek. Örökre lefektetett törvények, melyeket csak levetett saruval közelíthet meg az ember. És Jézus nemcsak megbolygatja ezeket, hanem egyikét-másikát el is veti. S valami emberfeletti magasságból hirdeti: „Hallottátok, hogy megmondatott a régieknek... Én pedig ezt mondom nektek.“ Én, aki egy vagyok közületek. Ez istenkáromlás a nép szemében. De talán még ennél is súlyosabb és sértőbb az, hogy Jézus arcukba sújtja a jelen bűneit. Súlyos ökölcsapással szétzúzza a hamis tükröt s eléjük tartja azt, mely visszaadja a valóságot. „Gonosz kígyók fajzatai“, ti „festett koporsók“, álnok, csúszó-mászó, rothadt lelkü emberek, mennydörgi a Mester a farizeusok felé. Milyen kegyetlen igazság ez afiai! s milyem mélyen sértő! Elfeledni egykönnyen nem lehet. Itt van az alkalom, pontot kell tehát tenni ennek a különc és vérig sértő embernek az életére. Meg kell szabadítani a társadalmat, el kell némítani ezt a túlhangosan kiabáló és túl-igaz lelkiismeretet. Vissza kell állítani a régi jó időket és körülményeket, melyekben befelé sirt az ember, de kifelé mindig nevetett, önmagának beismerle, hogy bűnös, de kifelé a szentet játszotta, befelé káromkodott, de kifelé imádkozott, befelé fogcsikorgatva szidta a világot, az Istent, az embert, de kifelé alázatosan térdelt.

Számon kell kérni, óh sok dolgot kell számonkérni ettől az embertől. S a legbiztosabb számonkérés, ha elveszük tőle

az életet. Ezt a fájón szuró szálkát, mely nemcsak szemünkbe, de a lelkünkbe is belehasít. „Feszítsd meg! Feszítsd meg!” Csapott ki a számonkérő bosszú a tömegből. S amikor a bosszú kielégülten elhallgatott, egy titkos érzés suhant át a tömegben, egy el nem mondott vonás rajzolódott ki az arcokra: „Elvégeztetett.”

Ezt a tömeget jól ismerjük a világtörténelem színpadáról és az életünkből. Ott van ez Athén piacán, midőn a demagógoktól félrevezetve, a győzelemből hazatérő Miltiades életét kéri, midőn Konstantinápoly utcáin egy jottáért halomra gyilkolja egymást, amidőn a francia forradalomban a nyaktiló alá hurcolja legjobbjait és így tovább, amidőn napjainkban félreérti vezetőit, megkövezi a prófétáit, meggyalázza szentjeit. Mindenegyed színen, mindenegyed alkalommal kielégülten biztatja önmagát: „Elvégeztetett.” És elfelejti, hogy az eszme, amelyért a nagyok meghaltak, túléli az időket. Hogy csak a testet lehet megölni, de a lelket nem.

A *harmadik hangsúly a Jézusé*. Tónusa csendes, inkább részvétet-keltő. A keresztfán szenvedő ember hangsúlya. A végtelen megbocsátás és végtelen megnyugvás hangsúlya. „A munka, amely rámbiztatott, elvégeztetett.” Alig három esztendő s ezalatt mennyi könny száradt fel, mennyi fájó lélek talált felgyógyulást, mennyi megfáradt felüdülést, mennyi bűnös, mennyi tékozló találta meg a hazatérő utat, alázatos az irgalmasságot, gyöngye az erőt, hitetlen a mustármagnyi hitet!

S találja meg ma is, ez ítélet napi időben. Milyen végtelen boldogság örök álomra szenderülni e szó megnyugtató visszhangjával: „Uram, a rámbizott munka elvégeztetett.” Lehet, hogy nem úgy ahogy Te akartad, ahogy a világ várta, ahogy én álmodtam és elterveztem ifjuságom hajnalán. Sok kimaradt belőlük, sok szétmorzsolódott a meg nem értés malomkövei között, sok kiégett, elkallódott az útszélre hullott magvak sorsán. Mégis, amit reám bízál, a legteljesebb tehetségem, a legtisztább jószándékom, a legőszintébb imádságom közepette *elvégeztetett*.

Egy szó, az utolsó szó, három-féle hangsúlyban, három-féle életet példázva. Afia! vajjon melyik hangsúly vegyül a te nagypénteki hangulatodba? Gondolkozzál! Mert ettől függ, hogy reád ragyog-e az örök husvétok, nagy vigasztalódások hajnala. Ámen.